

قبایل آسیای مرکزی: از سیاه کوه تا وزیرستان

Tribes of Central Asia: From the Black mountain to Waziristan

Tribes of Central Asia: From the Black mountain to Waziristan H.C. Wylly. Vanguard Books (PVT) Ltd. Lahore, Pakistan 1996, 550 p.

این کتاب نخستین بار در سال ۱۹۱۲ تحت عنوان «از سیاه کوه تا وزیرستان» توسط شرکت سهامی مک میلان در لندن به چاپ رسیده است. نسخه چاپ مجدد این کتاب در پاکستان، بدون هیچ گونه تجدیدنظر است. کتاب قبایل آسیای مرکزی دارای ۴۷۴ صفحه متن، یک مقدمه، سه ضمیمه، فهرست اعلام و ۸ برگ مجموعه نقشه های جغرافیایی است. کتاب از ۱۸ فصل به شرح زیر تشکیل شده است.

در فصل اول، نویسنده درباره سرزمین پاتانها، آداب و رسوم موروثی آنان، صفات خوب و بد، وفاداری سربازان، خون و کینه، تقسیمات قبیله ای، رهبران، دینداری و بی دینی پاتانها بحث کرده است. در بخش دیگر سنی ها و شیعه ها، دفاع از مرزها، دستجات سواری و صحنه عملیات آنها، تنبیه متجاوزان مورد بررسی قرار گرفته است. خدمت پاتانها در ارتش هندوستان، نیروی شبه نظامی، پلیس و مأموران مالیاتی از دیگر مباحث گذرای این فصل است. تشریح اوضاع عمومی ایالت سرحد شمال غربی، مبادلات مرزی و سیاست عمومی مرزها نیز در انتهای این فصل به طور مختصر تشریح شده است.

در فصل دوم، قلمرو پیرامون سیاه کوه، قبایل ساکن در آن و از جمله قبایل یوسف زایی ها مورد بررسی واقع شده است. رشته کوهها، جاده ها و جغرافیای عمومی منطقه سیاه کوه در این فصل توصیف شده است. در این فصل عملیات نظامی که بر علیه قبایل منطقه در سالهای ۱۸۵۲ تا ۱۸۹۲ در مقاطع مختلف انجام شده است شرح داده شده است.

فصل سوم اختصاص به یوسف زائی ها و گادونها دارد. قلمرو این دو قبیله به دو قسمت جدا شده است. اشتغال، ویژگی ها و تقسیمات عمده و اصلی دو قبیله، مناصب قبیله ای و سایر مناسبات بین قبیله ای آنها در این فصل مورد بحث قرار گرفته است.

در فصل چهارم، لشکرکشی های انگلیسی ها به سرزمین یوسف زائی ها و گادونها مورد بحث قرار گرفته است. این عملیات شامل هفت رشته عملیات نظامی برای سرکوب قبایل محلی است که در مقاطع مختلف از سالهای ۱۸۵۳ تا ۱۸۹۸ را دربر می گیرد و در مجموع ۳۵ صفحه را شامل می شود.

فصل پنجم به بررسی قلمرو سرزمینی قبایل آکوزائی (سوات) پرداخته است. نویسنده در این فصل ابتدا همانند فصول قبل جغرافیای منطقه را بررسی کرده و اوضاع اجتماعی - اقتصادی آن را تشریح کرده است. رهبران و سران قبایل و ویژگی های ساختاری قبایل، تقسیمات قبیله ای و مواردی از این قبیل موضوعات مورد بحث این فصل را تشکیل می دهد. در بخش پایانی این فصل، عملیات نظامی سرکوبگرانه استعمارگران انگلیسی بر علیه قبایل مبارز محلی، به تصویر کشیده شده است. در این فصل چهار رشته عملیات نظامی که در سالهای ۱۸۴۷، ۱۸۴۹، ۱۸۵۲ و ۱۸۹۷ در این منطقه اتفاق افتاده

است، شرح داده شده است.

فصل ششم به قبیله اوتمان خیل‌ها اختصاص دارد. در این فصل قلمرو سرزمینی این قبیله، منشاء آنان، تقسیمات طایفه‌ای، اسماعیل‌زائی، ارتباطات و عملیات‌های انجام شده در منطقه مطالعه می‌شود.

فصل هفتم ابتدا به شرح قلمرو سرزمینی و مردم طوایف با جانور و دیر پرداخته شده و سپس رشته کوه‌ها، گذرگاه‌ها، تقسیمات طایفه‌ای و در نهایت عملیات‌ها شرح داده شده است.

فصل هشتم اختصاص به چیتراالی‌ها دارد. ارتباطات داخلی منطقه، موقعیت مرزها و اهمیت سیاسی آنها و موقعیت استراتژیک گذرگاه مهم گیلگیت، منشاء مردم، ویژگی‌های آنها، حکومت و حکمرانان به‌طور مشروح بیان شده است. وقایع جبهه چیتراال - گیلگیت و پیشروی ستون گیلگیت و محاصره قلعه چیتراال در این بخش مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل نهم طایفه مُهمند بررسی شده است. سرزمین طایفه‌ای، منشاء، موقعیت سرزمینی، رودخانه کُتار و دره آن، دره گنداب مردم منطقه و قبایل مستقل و وابسته منطقه به‌طور اختصار مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل دهم عملیات‌های انجام شده در قلمرو مُهمنداها شرح داده شده است که شامل حدود ۱۰ عملیات است. در فصل یازدهم قبیله آفریدی‌ها، سرزمین، منشاء، پیدایش، ویژگی‌ها، ارزشهای تسلیحات و جنگ، روشهای تنبیه و ارباب، روحیه نظامی، سنتهای داخلی، تقسیمات هشت طایفه‌ای، آفریدیهای خیبر، مساحت سرزمینی آنها، رودخانه‌های اصلی، حدود قبایل در گذرگاه خیبر و نخستین رویارویی با دولت انگلستان و سعی در باز نگهداشتن گذرگاه خیبر در اثنای عملیات نظامی افغانها در این فصل مختصراً بحث شده است.

فصل دوازدهم کتاب اختصاص به عملیات‌های آفریدیها و فصل سیزدهم به عملیات‌های آفریدیهای گردنه خیبر دارد. در فصل چهاردهم اورک‌زایی‌ها، همانند سایر قبایل مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و در فصل پانزدهم عملیات‌های انجام شده در قلمرو سرزمینی ادراک زایی‌ها شرح داده شده است. فصل شانزدهم اختصاص به مسائل مربوط به قبایل بنگاش، زائی، موخت، چامکانیس‌ها و توری‌ها دارد. کوششهای دولت کابل برای اشغال این سرزمین و توصیف دره میران‌زائی قسمتهای مهم این فصل را تشکیل می‌دهد. قروم، قلمرو اصلی افغانها، تشریح قروبالا و پایین، اهمیت راههای دره‌ای این ناحیه و مسائلی از این قبیل در این بخش شرح داده شده است.

فصل هفدهم و هیجدهم دربارهٔ وزیرستان و قبایل آن است که همچون سایر فصول، ابتدا به شرح قلمرو سرزمینی، آداب و سنن، پدیده‌ها و ناهمواری‌های جغرافیایی، اشتغال مردم محلی و عدم علاقه پاتانها به زیرها، از جمله موضوعات مورد بحث این فصل است. عملیات نظامی سرکوبگرانه انگلیسی‌ها برای قلع و قمع منطقه با پیروزی بر قبایل بزرگ و کوچک منطقه به پیروزی رسیده بود.

این کتاب، برخلاف نام اصلی آن که «از سیاه‌کوه تا وزیرستان» است، تحت عنوان «قبایل آسیای مرکزی» از سری کتابهای Exploring Central Asia منتشر شده است. در حالی که محتوای کتاب، اغلب دربارهٔ قلمروی خارج از آسیای مرکزی است و شامل شمال پاکستان کنونی است که ایالت سرحد شمال

غربی را دربر می‌گیرد. وزیرستان، خیبر، قورام، مُهمند، چیترال، سوات، دیر و ... همه پایین‌تر از سرحدات جنوبی آسیای مرکزی و در قلمرو پاکستان قرار دارند. البته نباید از نظر دور داشت که پس از فروپاشی شوروی پاکستان خواهان نقش بیشتر در منطقه آسیای مرکزی است. در جریانات جنگهای داخلی افغانستان، پاکستان نقش سرنوشت‌سازی برای طرفهای درگیر داشته است. به همین سبب انتشار کتابهایی از این قبیل، ولو اینکه درباره آسیای مرکزی هم نباشد، جزو سلسله کتابهای آسیای مرکزی به چاپ می‌رسد. نویسنده کتاب سرهنگ اچ. سی. ویلی در سالهای ۱۸۹۰ در هنگ بریتانیا خدمت می‌کرد و در پی به دست آوردن اطلاعاتی درباره قلمرو پیرامونی و همسایه مرزهای شمال غربی مستعمره شبه قاره هند بود. در این کتاب نویسنده اطلاعات بسیار جالب و ارزنده‌ای درباره قبایل و طوایف و کلاً ساختار تشکیلاتی جوامع قبیله‌ای منطقه به دست می‌دهد و روابط این قبایل را با دولت بریتانیا مورد بررسی قرار می‌دهد. نویسنده درباره قبایل سرکشی که قلمرو سرزمینی آنها پیرامون مرزهای مستعمراتی بریتانیا بود، اطلاعات جزئی و بسیار حساسی را به دست می‌دهد. در حقیقت می‌توان گفت که بسیاری از قسمتهای کتاب درباره جغرافیای سیاسی و نظامی منطقه مورد نظر است. به همین سبب هدف از نگارش کتاب فراهم آوردن اطلاعات مورد نیاز برای عملیات نظامی بوده است. نقشه‌های دقیقی که از منطقه تهیه شده، کروکی نقشه‌های عملیاتی است.

این کتاب اگرچه بیشتر جنبه تاریخی پیدا کرده است، لیکن می‌تواند به عنوان منبع اطلاعاتی مهمی درباره اوضاع جغرافیایی، تاریخی و سیاسی منطقه در دوره بین نیمه دوم قرن نوزدهم تا اوایل قرن بیستم باشد. نویسنده درباره انگیزه نگارش کتاب در مقدمه می‌نویسد:

این کتاب نتیجه تجربیات شخصی من در دوره خدمت در نیروی عملیاتی تیره است که بنابه دستور فرمانده گردان دوم ناتینگهام شایر و هنگ دربی شایر تهیه شده است. این گردان حدود ۱۵ سال در هندوستان بود، اما فقط دو یا سه نفر افسر و هیچ‌یک از افراد دیگر، از غرب رود سند بازدید نکرده بودند و بنابراین تعداد اندکی از نظامیان ما در باره افراد سرکشی که ما با آنها می‌جنگیدیم یا سرزمینهایی که ناگزیر بودیم در آنها عملیات نظامی انجام دهیم، آگاهی داشتیم.

نمی‌توان گفت که این مشکلات فقط مربوط به ما بود. در آن روزها هیچ کتاب یا اطلاعاتی درباره قلمرو مورد نظر، وجود نداشت و ما درباره قلمرو سرزمینی، مردم، آداب و رسوم، موقعیت جغرافیایی و استراتژیک منطقه، آگاهی نداشتیم. البته کتابی تحت عنوان «عملیات نظامی بر علیه قبایل ایالت سرحد شمال غربی، که در سال ۱۸۸۵ منتشر شده بود، تنها منبع قابل دسترس بود که اطلاعات آن بسیار قدیمی و تاریخی بود و جلدهای متعددی داشت و مهمتر اینکه «محرمانه» بود و هرگز برای فروش ارائه نشد. کتابهای دیگری هم وجود داشت که در حد همین کتاب بودند».

در هر حال با توجه به محتویات کتاب، مطالعه کتاب برای پژوهشگرانی که درباره مسائل جغرافیای سیاسی - نظامی و تاریخی منطقه مطالعه می‌کنند، می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد، با یادآوری این نکته که برخلاف نام کتاب، در آن اثری از آسیای مرکزی به تعبیر امروز، وجود ندارد.

دکتر بهرام امیراحمدیان